

Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki

mgr Diana Kazimierska

Autoreferat pracy doktorskiej

**TAKTYKA OBROŃCZA I AKTYWNOŚĆ OBROŃCÓW
W SPRAWACH O ZABÓJSTWO**
(ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WYKORZYSTANIA „DOWODU NAUKOWEGO”)

Promotor:

Prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzenci:

Prof. dr hab. Maciej Szostak
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Dr hab. Jarosław Moszczyński, prof. UWM
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko - Mazurski w Olsztynie

Warszawa 2021

1. Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Referowana praca doktorska powstała z myślą o obrońcach, którzy ze względu na dynamiczny rozwój nauk sądowych i kryminalistyki stają przed wyzwaniem - jak bronić swoich klientów w sytuacjach, gdy coraz bardziej specjalistyczne metody badawcze wykorzystywane przez biegłych (w ramach zleczanych przez organy procesowe ekspertyz) mogą przesądzić o tym, czy oskarżony zostanie uznany za winnego.

Postępowania w sprawach o przestępstwo określone w art. 148 kk to przypadki o „największym ciężarze gatunkowym”, zaś oskarżonym o ten czyn grożą bardzo surowe kary. Dlatego uznano, że w tego rodzaju sprawach „taktyka obrończa” będzie odgrywała szczególną rolę, a jednocześnie będzie stosunkowo łatwa do zbadania - ponieważ oskarżony i obrońca są świadomi, że konsekwencje niewłaściwie przeprowadzonej taktyki mogą być dla oskarżonego bardzo groźne.

Tematyka „taktyki obrończej” była już podejmowana w polskiej literaturze kryminalistycznej i procesowej (co w referowanej pracy doktorskiej zostało zauważone i opisane). Problematyka taktyki obrończej w ujęciu kryminalistycznym nie doczekała się jednak zbyt wielu opracowań. Ta okoliczność była również jednym z powodów, które miały wpływ na wybór tematu pracy. W dysertacji stwierdzono, że przedmiotem zainteresowania osób zajmujących się kryminalistyką powinny stać się - w większym niż dotychczas stopniu - zagadnienia związane z analizą działań podejmowanych przez obrońcę, jak również ocena wpływu tych działań na przebieg i wynik procesu. Uznano, że tematyka ta jest doniosła poznawczo (teoretycznie).

Analiza zagadnień związanych z „taktyką obrończą” posiada również znaczenie użytkowe (praktyczne) - ponieważ ma szansę przyczynić się do usprawnienia pracy obrońców.

2. Cel i tezy badawcze

Celem rozprawy doktorskiej było zbadanie zjawiska, jakim jest „taktyka obrończa” (w wybranej kategorii spraw - procesów o zabójstwo) oraz zdefiniowanie w tym kontekście pojęcia „dowód naukowy”.

Celem pracy było również określenie wpływu, jaki ma lub może mieć „dowód naukowy” na sytuację procesową oskarżonego oraz realizowaną przez obrońcę (i oskarżonego) taktykę obrończą.

Przyjęto założenie, że aktywna obrona¹ podjęta przez oskarżonego bądź jego obrońcę jest czynnikiem wpływającym pozytywnie na sytuację procesową oskarżonego. Hipoteza ta została zweryfikowana na podstawie badań akt spraw o zabójstwo.

Uznano, że jest możliwe zbudowanie modelu skutecznej taktyki obrończej (w odniesieniu do badanej kategorii spraw) i wskazanie, jakie działania obrończe są skuteczne, a jakie nie przynoszą poprawy sytuacji oskarżonego.

W dysertacji poświęcono również uwagę tematyce „spójności taktyki realizowanej przez oskarżonego i obrońcę”. Zagadnienia dotyczące tego problemu zostały opracowane na podstawie badań aktowych i ankietowych. Przyjęto założenie, że prawidłowo podjęte przez obrońcę działania, powinny być (w zasadniczych założeniach), spójne i komplementarne ze stanowiskiem oskarżonego - inna sytuacja stanowi zagrożenie z punktu widzenia prawa oskarżonego do obrony formalnej.²

3. Struktura pracy

Praca doktorska podzielona została na dwie części: teoretyczną i badawczą. W pierwszej części dysertacji zdefiniowano takie pojęcia, jak: *poszlaka*, *dowód poszlakowy*, *proces poszlakowy*, *identyfikacja*, zaprezentowano problematykę *wartości dowodowej opinii biegłego* i *wartości diagnostycznej metody identyfikacyjnej* oraz opisano niebezpieczeństwa związane z tzw. „transferem śladu”. W tej części omówiono również zagadnienia procesowe, w szczególności związane z podstawami prawnymi działania obrońcy w procesie; nadto

¹ Aktywna obrona polegać może w szczególności na: złożeniu wyjaśnień przez oskarżonego, składaniu wniosków dowodowych i uczestniczeniu w przeprowadzanych przez organ procesowy dowodach oraz zaskarżaniu niekorzystnych dla oskarżonego wyroków i postanowień.

² Jednak dostrzeżono i opisano przypadek, w którym obrońca dążył do uniewinnienia oskarżonej (wbrew stanowisku oskarżonej, która przyznawała się do winy) i tego typu działania obrończe oceniono jednoznacznie pozytywnie. Opisano i skomentowano również sytuacje, w których obrońca w „mowie końcowej” (w sprawach, w których oskarżony nie przyznawał się do winy) oprócz wniosku o uniewinnienie podnosił okoliczności łagodzące, mające wpływ na wymiar kary - wskazano w jakich przypadkach takie działania są zgodne z interesem oskarżonego i można uznać je za prawidłowy element taktyki obrończej (pomimo, że stanowisko wyrażone przez obrońcę w „mowie końcowej” nie odzwierciedla w pełni stanowiska oskarżonego).

przeprowadzono analizę znamion przestępstwa zabójstwa. W części teoretycznej pracy znajduje się również rozdział poświęcony „dowodowi naukowemu”, w którym zostały m.in. zaprezentowane współcześnie wykorzystywane metody identyfikacji oraz rys historyczny dotyczący tych metod.

Druga część pracy poświęcona została prezentacji i analizie wyników przeprowadzonych badań empirycznych. Opiera się ona przede wszystkim na badaniach własnych przeprowadzonych w formie badań ankietowych oraz analizy akt spraw o zabójstwo.

Pracę kończą wnioski oraz generalne uwagi dotyczące najistotniejszych zagadnień związanych z realizacją obrony (na przykładzie spraw poddanych badaniom), jak również przedstawione zostały postulaty odnoszące się do wykorzystania w procesie „dowodów naukowych”.

4. Źródła i wykorzystane metody badawcze

Praca doktorska powstała w oparciu o analizę literatury polskojęzycznej i anglojęzycznej oraz na podstawie licznych orzeczeń sądowych (uchwał, wyroków i postanowień Sądu Najwyższego oraz wyroków i postanowień sądów apelacyjnych). Dla realizacji celów pracy zostały przeprowadzone również badania własne - aktowe i ankietowe.

Badaniom zostały poddane akta spraw, które wpłynęły (zostały zarejestrowane) w Sądzie Okręgowym Warszawa - Praga w Warszawie oraz Sądzie Okręgowym w Warszawie w latach 2007 - 2016 i w których oskarżonym został zarzucony (wskazany w akcie oskarżenia) czyn opisany w art. 148 kk. Spośród wszystkich takich spraw wyodrębniono grupę przypadków, w których obrońcy dążyli do tego, aby oskarżonemu nie został przypisany zarzucany w akcie oskarżenia czyn, bądź oskarżeni (przynajmniej na pewnym etapie procesu) nie przyznawali się do zarzutu - albo kwestionując sprawstwo zarzucanego czynu, albo dążąc do tego, by zarzucany czyn został zakwalifikowany z przepisu przewidującego łagodniejszą sankcję, niż ta przewidziana w art. 148 kk. W ten sposób wyselekcjonowano akta 104 spraw, w których 115 oskarżonych stanęło pod zarzutem czynu opisanego w art. 148 kk (łącznie więc badaniom zostało poddanych 115 przypadków).³

³ Należy wskazać, iż po przeprowadzeniu selekcji spraw (która była konieczna ze względu na podjęty w pracy doktorskiej temat „taktyki obrończej” - analizie zostały poddane przypadki, w których dążono do tego aby oskarżony nie został skazany z

Badania ankietowe zostały natomiast przeprowadzone poprzez skierowanie pytań do adwokatów, którzy zostali wpisani na *listę adwokatów wykonujących zawód* prowadzoną przez Okręgową Radę Adwokacką w Warszawie. Pytania zawarte w ankiecie odnosiły się do sposobu realizacji obowiązków obrończych przez respondentów oraz przedstawienia opinii dotyczącej znaczenia (dla sytuacji procesowej oskarżonego) poszczególnych metod identyfikacji. Wypełnionych i zwróconych zostało 56 ankiet.

5. Główne problemy przedstawione w dysertacji oraz wnioski wynikające z przeprowadzonych badań

W pracy doktorskiej przedstawiono wyniki badań akt spraw karnych oraz wnioski z przeprowadzonych ankiet. Należy wskazać, iż przedstawione w poszczególnych rozdziałach pracy zagadnienia teoretyczne były ilustrowane szczegółowym opisem poszczególnych spraw (przypadków) lub problemów w nich występujących.

Dla potrzeb niniejszego autoreferatu zostaną przybliżone tylko najistotniejsze zagadnienia i wnioski zawarte w dysertacji.

5.1. Ogólne uwagi odnoszące się do realizowanej „taktyki obrończej”

W rozprawie doktorskiej zauważono m.in., iż wybór najbardziej optymalnej dla sytuacji procesowej oskarżonego taktyki obrończej jest często uzależniony od okoliczności, na które obrońca nie ma wpływu, takich jak wystąpienie dowodów obciążających oskarżonego bądź reakcja oskarżonego na zarzut. Z punktu widzenia procesowych możliwości wpływających na skuteczność działań obrońcy za najistotniejsze uznano prawo obrońcy do kontaktu z oskarżonym, do inicjatywy dowodowej, do przeprowadzania dowodów bądź brania udziału w przeprowadzanych przez organ procesowy dowodach, wreszcie prawo do zajęcia stanowiska odnośnie do stawianych oskarżonemu zarzutów i przeprowadzonych dowodów w mowie końcowej (oraz środkach odwoławczych).

W poddanych badaniom sprawach, na 115 badanych przypadków zapadło 7 wyroków (prawomocnie) uniewinniających. Tę statystykę należy jednak uzupełnić zastrzeżeniem, iż

art. 148 kk) poddano badaniom wszystkie udostępnione w Sądzie Okręgowym Warszawa - Praga w Warszawie oraz Sądzie Okręgowym w Warszawie akta spraw o zabójstwo.

tylko w 65 badanych przypadkach taktyka obrończa zmierzała do „kwestionowania sprawstwa oskarżonego” (tj. dążono do uniewinnienia oskarżonego). W pozostałych przypadkach głównym celem obrony była zmiana kwalifikacji prawnej zarzucanego oskarżonemu czynu na „łagodniejszą” niż ta, którą przyjął prokurator w akcie oskarżenia. Taktyka obrończa polegająca na „kwestionowaniu sprawstwa” okazała się skuteczna w (prawie) 11% przypadków (w 7 przypadkach na 65). Natomiast w tych przypadkach, w których dążono do „łagodniejszej” kwalifikacji prawnej czynu - taktyka ta okazała się skuteczna w 6 na 50 przypadków, w których była realizowana (tj. w 12% przypadków).⁴ Na podstawie analizy uzasadnień wyroków w sprawach poddanych badaniom aktowym uznano, iż w sprawach, w których obronę oparto na kwestionowaniu kwalifikacji prawnej czynu, elementem prawidłowo przeprowadzonej taktyki obrończej było odniesienie się oskarżonego w wyjaśnieniach do kwestii związanych ze stroną podmiotową zarzucanego mu przestępstwa.

5.2. Zagadnienia związane z występowaniem w procesie „dowodu naukowego”

W referowanej pracy doktorskiej uznano, iż „dowód naukowy” jest to opinia biegłego wydana w celu wyjaśnienia relewantnych dla rozstrzygnięcia procesu okoliczności, oparta na odpowiedniej metodyce badawczej. Wskazano, iż badania, które są podstawą wniosków takiej opinii powinny spełniać następujące warunki: 1) wiedza wykorzystana w badaniach powinna być zdobyta za pomocą *metody naukowej*; 2) metodyka wykorzystywana w badaniach powinna minimalizować ryzyko błędów; 3) powinna być znana wartość diagnostyczna metody wykorzystywanej w badaniach; 4) powinien być znany obszar subiektywizmu występujący w badaniach; 5) badania powinny być przeprowadzone w odpowiedniej formie procesowej (jako ekspertyza wykonana przez biegłego, biegłych bądź instytucję naukową lub specjalistyczną).

Warto dodać, iż „wartość diagnostyczna metody” (rozumiana jako znany poziom błędu) stanowi jeden ze standardów dopuszczalności nowej metody badawczej, który został przyjęty przez sądy federalne w Stanach Zjednoczonych Ameryki (tzw. standard *Daubert*)⁵. Standard

⁴ W pięciu przypadkach sąd uznał, iż oskarżony działał „bez zamiaru popełnienia zabójstwa”, w jednym przypadku przyjęto, iż oskarżona działała w obronie koniecznej (z przekroczeniem jej granic). W sprawach, w których dążono do tego, aby sąd przyjął w wyroku kwalifikację czynu „łagodniejszą” niż ta, która została przyjęta w akcie oskarżenia (tj. nie kwestionowano sprawstwa oskarżonego) nie zapadł ani jeden wyrok uniewinniający.

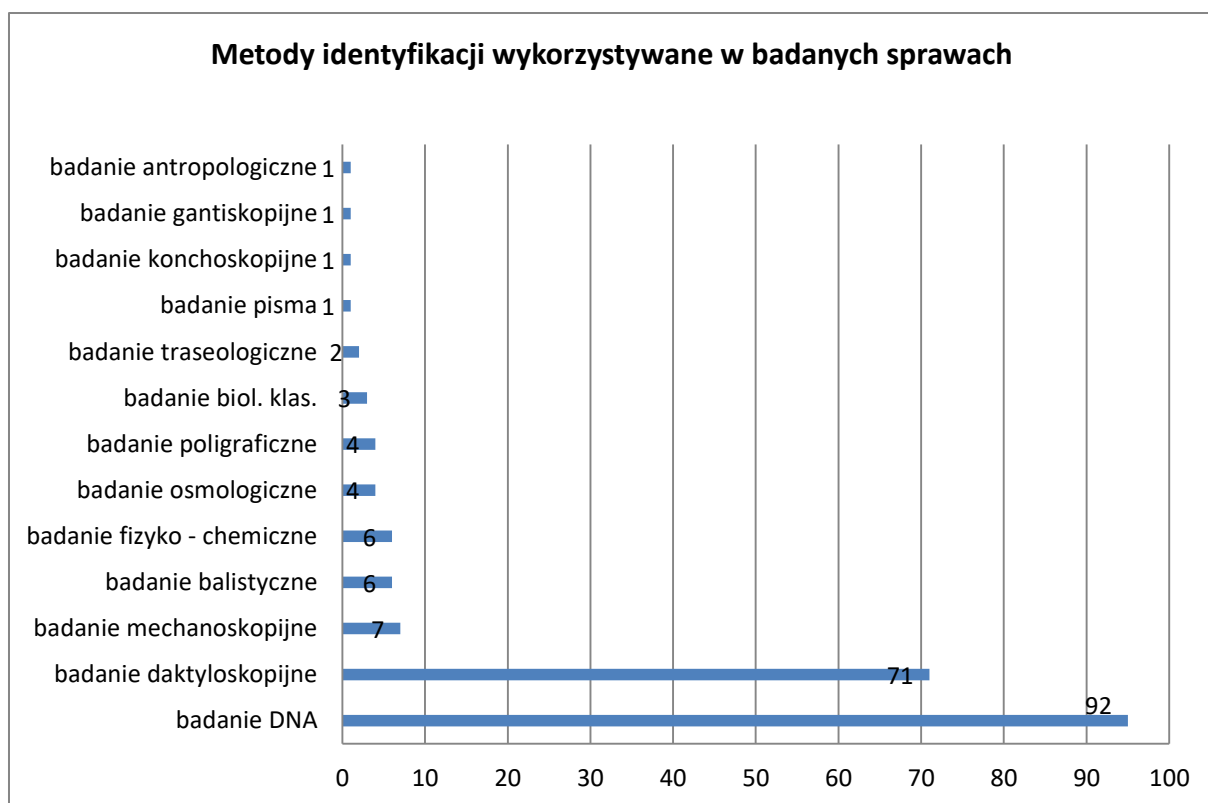
⁵ Standard *Daubert* wynika z orzeczenia Sądu Najwyższego USA z 1993 r., wydanego po przeprowadzeniu procesu w sprawie *Daubert vs. Marell Dow Pharmaceuticals*. Zgodnie z standardem *Daubert* sąd powinien kierować się przy dopuszczeniu (nowej) metody badawczej następującymi kryteriami: 1) ustalić, czy jest znany (zbadany i przewidywalny) poziom błędu danej metody (wartość diagnostyczna); 2) ustalić, czy dana metoda nadaje się do sprawdzenia i czy była już

Daubert jest wykorzystywany przez judykaturę wielu krajów - ukazuje bowiem kierunki oceniania nowych metod badawczych w aspekcie ich przydatności do wykorzystania w opiniowaniu w sprawach sądowych.

Na podstawie przeprowadzonych badań własnych uznano, iż sądy co do zasady orzekają, iż wartość dowodu, który można kwalifikować jako „dowód naukowy” jest bardzo wysoka. Jest to wyraźna tendencja, którą obserwuje się w sprawach karnych nawet wtedy, gdy podnoszone są przez obrońców (i oskarżonych) wątpliwości dotyczące prawidłowości postępowania z dowodami rzeczowymi i błędy w przeprowadzaniu samych badań, a także wtedy, gdy wysuwane są zastrzeżenia co do stosowanych przez biegłych metod. W badanych sprawach, mimo podnoszenia tego rodzaju zarzutów, sądy przyjmowały, że opinie są: *w pełni wiarygodne; zasługujące na to, aby opierać na nich ustalenia faktyczne w sprawie.*

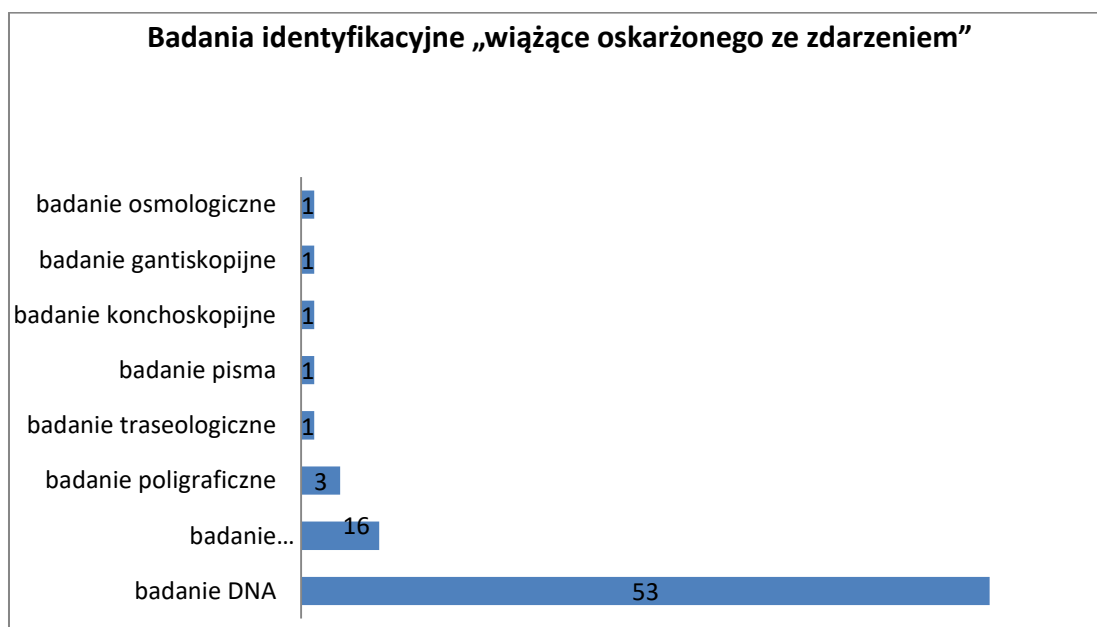
Z analizy akt spraw wynika, iż najczęściej przeprowadzonym badaniem identyfikacyjnym, wykorzystywanym w opiniach stanowiących dowód w sprawach kwalifikowanych z art. 148 kk, są badania genetyczne. Opinie z zakresu analizy DNA były wydane w dziewięćdziesięciu dwóch przypadkach (tj. w 80% przypadków). W odniesieniu do siedemdziesięciu jednego oskarżonych (tj. w 62% badanych przypadków) wykorzystywaną metodą identyfikacyjną była ekspertyza daktyloskopijna. Badania mechanoskopijne (wykonywane w celu identyfikacji narzędzia, którym posługiwał się sprawca) zostały wykorzystane siedem razy (tj. w 6% badanych przypadków); broni palnej - sześciokrotnie (5%); fizyko – chemiczne (badania mikrośladów, w tym GSR) – sześciokrotnie (5%); osmologiczne – czterokrotnie (3%); poligraficzne - czterokrotnie (3%); krwi, z wykorzystaniem metod biologii klasycznej - trzykrotnie (3%); traseologiczne – dwukrotnie (2%); pisma ręcznego (w celu ustalenia, czy oskarżony napisał list mający znaczenie w sprawie) – w jednym przypadku (1%); konchoskopijne (badania śladów małżowiny usznej) – w jednym przypadku (1%); gantiskopijne (badania śladów rękawiczek) – w jednym przypadku (1%); antropologiczne (w celu ustalenia tożsamości oskarżonego) – w jednym przypadku (1%).

takiej kontroli poddana (kryterium falsyfikacji); 3) ustalić, czy dana metoda była przedmiotem publikacji naukowej w literaturze fachowej (warunek ten zwiększa szanse wykrycia błędu w danej metodzie); 4) ocenić, czy dana metoda badań zyskała powszechną akceptację specjalistów w danej dziedzinie (pozostawiono jednak ostateczną decyzję, czy dana metoda może zostać wykorzystana w procesie sądowi orzekającemu w konkretnej sprawie).

Zwrócono uwagę na to, że wyjątkowo istotną kwestią – ze względu na znaczenie dla sytuacji procesowej oskarżonego - jest nie tylko rodzaj badań i ich wynik (tj. czy na podstawie przeprowadzonego badania identyfikacyjno – porównawczego udało się ustalić, czy przekazany do badań materiał dowodowy pochodzi, bądź może pochodzić, od obiektu lub osoby, od której pobrano materiał porównawczy), ale również to, co konkretnie było materiałem dowodowym przekazanym do badań. Ta okoliczność bowiem przesądza, jakie znaczenie dla ustaleń faktycznych w danej sprawie może mieć konkluzja opinii identyfikacyjnej. Zwrócono uwagę, że tylko część tych opinii (wniosków opinii) można kwalifikować jako dowodzące „związku oskarżonego z miejscem zdarzenia, osobą pokrzywdzoną bądź przedmiotem służącym do popełnienia przestępstwa”. Do tej kategorii zaliczyć należy opinie zawierające wnioski wskazujące na to, że na miejscu zdarzenia, przedmiocie, którym posługiwał się sprawca, bądź na pokrzywdzonym (na jego ciele lub odzieży) znajdują się ślady pochodzące od oskarżonego oraz badania, których wyniki wskazują, że na oskarżonym (jego odzieży) znajdują się ślady pochodzące od pokrzywdzonego bądź z miejsca zdarzenia (badania te zdefiniowano jako „badania wiążące oskarżonego ze zdarzeniem”).

Opinie zawierające wnioski „wiążące oskarżonego ze zdarzeniem” stanowiły podzbiór w zbiorze „opinii identyfikacyjnych”. Uznano, że ten podzbiór należy wyodrębnić ze względu na to, że te właśnie opinie mają największy wpływ na sytuację oskarżonego - szczególnie w przypadkach, w których obrona dąży do wykazania, iż oskarżony nie jest sprawcą zarzuconego czynu. W tej kategorii najliczniejszą grupę również stanowiły opinie wydane na podstawie badań genetycznych – w pięćdziesięciu trzech przypadkach (tj. w 47% przypadków) w odniesieniu do ogółu spraw, to badania z zakresu DNA „wiązały oskarżonego ze zdarzeniem”. Badania daktyloskopijne natomiast „wiązały oskarżonego ze zdarzeniem” w szesnastu przypadkach (14%); ekspertyza poligraficzna (wskazująca na istnienie u oskarżonego śladów pamięciowych dotyczących okoliczności zdarzenia) – w trzech (3%); a badania: traseologiczne, pisma, osmologiczne, konchoskopijne, gantiskopijne – każde w jednym przypadku (1%).

Wyniki badań identyfikacyjnych „wiążących oskarżonego ze zdarzeniem” stanowią silnie obciążającą poszlakę i przesądzić mogą o tym, że oskarżony zostanie skazany (pomimo braku dowodów bezpośrednich). W pracy doktorskiej zauważono, że weryfikacja przez sąd (ale również przez inne podmioty procesowe, w tym przez obrońcę oskarżonego) „opinii identyfikacyjnej”, której wnioski „wiążą oskarżonego z miejscem zdarzenia, osobą pokrzywdzoną bądź przedmiotem służącym do popełnienia przestępstwa” (tj. opinii „wiążącej oskarżonego ze zdarzeniem”) ma znaczenie szczególne, zwłaszcza w sytuacji, gdy taka opinia jest jedynym dowodem obciążającym w ten sposób oskarżonego w danej sprawie.

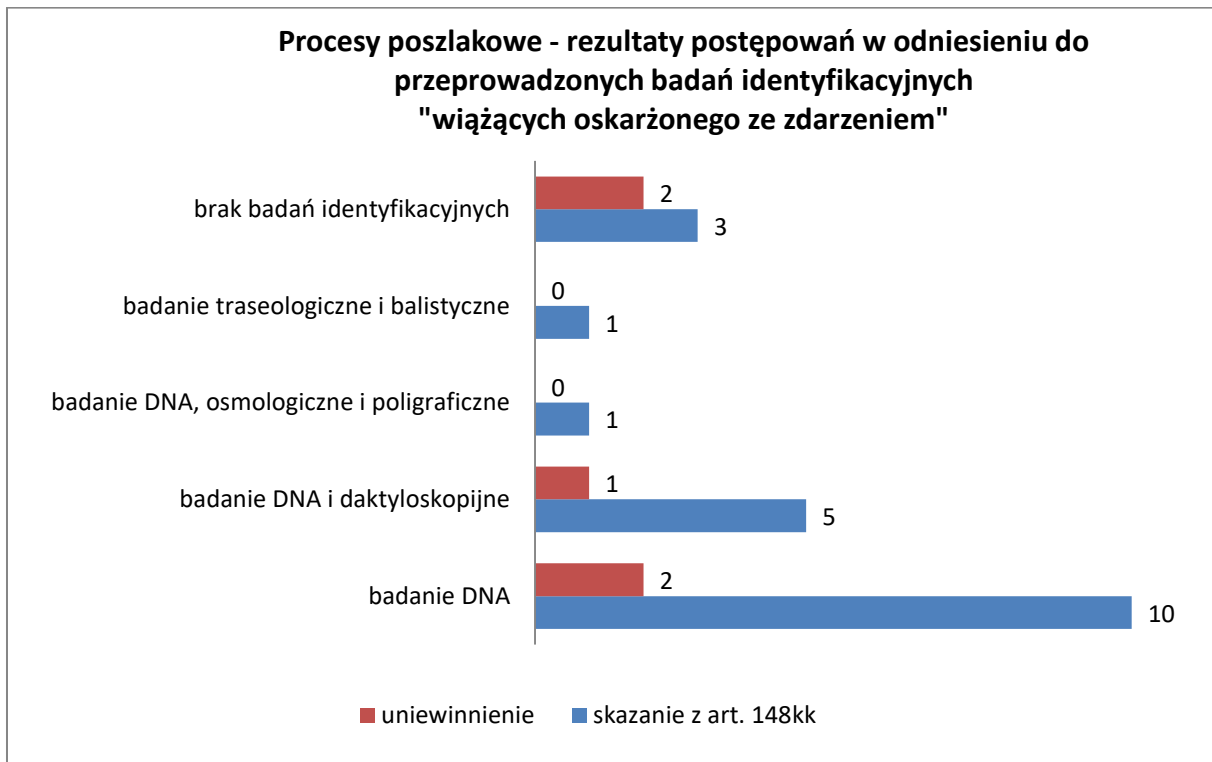
W badanych sprawach w trzydziestu siedmiu przypadkach jedynym badaniem, które „wiązało oskarżonego z miejscem zdarzenia bądź osobą pokrzywdzoną” była ekspertyza DNA (tj. w 32% przypadków - w odniesieniu do ogółu badanych spraw - oskarżonego ze zdarzeniem wiązała ekspertyza genetyczna). W czterech przypadkach natomiast jedynym badaniem „wiążącym oskarżonego z miejscem zdarzenia bądź osobą pokrzywdzoną” była ekspertyza z zakresu daktyloskopii (3% spraw). W jednej ze spraw badanie poligraficzne wskazało na „związek oskarżonego ze zdarzeniem” (tj. badanie ujawniło istnienie takich śladów pamięciowych u oskarżonego, które mogła posiadać tylko osoba biorąca w nim udział) i było to jednocześnie jedyne badanie identyfikacyjne w sprawie, które obciążało oskarżonego w ten sposób (1%).

5.3. Znaczenie „dowodu naukowego” w procesie poszlakowym

W poddanych badaniom sprawach wyodrębniono procesy spełniające kryteria „procesów poszlakowych”. Stanowiły one 22% spośród poddanych badaniom aktowym przypadków, tj. dwadzieścia pięć spraw zakwalifikowano jako sprawy, w których ustalenia faktyczne opierały się na poszlakach – ponieważ nie zostały przeprowadzone dowody, które bezpośrednio wskazywałyby na to, że oskarżony jest sprawcą czynu, którego konsekwencją była śmierć człowieka. Dowodem, który – obok zeznań „nienaocznego świadka” – jest wykorzystywany w procesie poszlakowym najczęściej jest opinia biegłego (opinia zawierająca wnioski identyfikacyjne).

W dwunastu przypadkach (spośród dwudziestu pięciu przypadków zakwalifikowanych do kategorii „procesów poszlakowych”) jedynym badaniem identyfikacyjnym, przeprowadzonym w procesie zakwalifikowanym jako poszlakowy, które „wiązało oskarżonego ze zdarzeniem” było badanie DNA. Pomimo istnienia tego dowodu, w dwóch przypadkach oskarżony został (prawomocnie) uniewinniony. W sześciu przypadkach identyfikacyjnymi badaniami, które „wiązały oskarżonego ze zdarzeniem” (w procesie poszlakowym) były przeprowadzone ekspertyzy z zakresu DNA i daktyloskopii, i te właśnie badania (łącznie) obciążały oskarżonego. W jednym przypadku, pomimo istnienia takich obciążających dowodów, oskarżony został uniewinniony. W jednym przypadku natomiast obciążały oskarżonego (łącznie) badania: z zakresu DNA, osmologii oraz badanie poligraficzne – w tym procesie zapadł wyrok skazujący. W jednej sprawie (zakwalifikowanej jako proces „poszlakowy”) dwie opinie - traseologiczna i z zakresu badania broni palnej

obciążęły oskarżonego, „wiązać” go z miejscem zdarzenia, co przesądziło o tym, że oskarżony został skazany (za czyn z art. 148 kk). W pięciu procesach zakwalifikowanych jako „procesy poszlakowe” nie zostało przeprowadzone żadne badanie identyfikacyjne „wiążące oskarżonego ze zdarzeniem”. Podstawą ustaleń faktycznych w tych sprawach były takie dowody, jak: zeznania nienaocznych świadków, ekspertyzy „nieidentyfikacyjne”, bądź badania identyfikacyjne, które dostarczyły informacji np. o kontakcie pokrzywdzonego (a nie oskarżonego) z miejscem zdarzenia. W trzech przypadkach, pomimo braku dowodów bezpośrednio wskazujących na sprawstwo oskarżonego oraz braku badań identyfikacyjnych „wiążących oskarżonego z miejscem zdarzenia, przedmiotem służącym do popełnienia przestępstwa bądź osobą pokrzywdzoną”, zapadły wyroki skazujące. W dwudziestu pięciu procesach zakwalifikowanych jako „procesy poszlakowe” zapadło pięć wyroków uniewinniających.

5.4. Przesłanki skutecznej taktyki obrończej w procesie poszlakowym

Zauważono, iż w procesie poszlakowym obrona może realizować taktykę obrończą na dwa sposoby:

- 1) podważając wartość poszczególnych poszlak obciążających oskarżonego, poprzez np. kwestionowanie wyników badań identyfikacyjnych, bądź wskazując na okoliczności świadczące o niewiarygodności „nienaocznych” świadków;
- 2) podnosząc okoliczności, które sprawią, że sąd dojdzie do przekonania, że jest prawdopodobna inna wersja wydarzeń, niż ta, która została zawarta w akcie oskarżenia i pomimo tego, że zostały przeprowadzone (pełnowartościowe) dowody wskazujące na „fakty uboczne” (poszlaki), oskarżonego należy uniewinnić.

W każdej z poddanych badaniom spraw, które zostały zakwalifikowane jako procesy poszlakowe i w których zapadły wyroki prawomocnie uniewinniające, skuteczne okazało się postępowanie opisane w pkt. 2, polegające na podnoszeniu okoliczności, które przerywały „łańcuch poszlak”.

Działania podejmowane w ramach takiej taktyki polegały w szczególności na:

- 1) korzystaniu przez oskarżonych z prawa do złożenia wyjaśnień. Wyjaśnienia oskarżonych (mające „odciążający” charakter) dotyczyły m.in. wskazywania na okoliczności, które tłumaczyć mogły powstanie śladów, które „wiązały oskarżonego z miejscem zdarzenia, osobą pokrzywdzoną bądź przedmiotem służącym do popełnienia przestępstwa” w taki sposób, iż sąd przyjmował, że prawdopodobne jest to, że ślady te powstały bez związku z popełnieniem przez oskarżonego zarzucanego mu czynu;
- 2) aktywności obrony, w tym w szczególności polegającej na wprowadzeniu do procesu dowodów, które skutecznie „przerywały łańcuch poszlak”. Dowodami takimi były zeznania świadków, zaś okolicznościami, które miały dla oskarżonego „znaczenie odciążające” były te podawane w zeznaniach świadków, które wskazywały na to, iż jest prawdopodobne, że czynu dokonała inna osoba, niż oskarżony.

W żadnej z poddanych badaniom spraw nie udało się doprowadzić do uniewinnienia oskarżonego poprzez zakwestionowanie wartości poszlaki, jaką jest „dowód naukowy”. Zwrócono zarazem uwagę na to, iż nie oznacza to jednak, że działań takich obrońcy nie powinni podejmować. W części teoretycznej omawianej pracy doktorskiej zauważono, iż w zasadzie każda z metod wykorzystywanych w identyfikacji obarczona jest ryzykiem wystąpienia błędu (również błędu II rodzaju) oraz że w procesie badawczym prowadzącym do wydania opinii identyfikacyjnej występuje (różny w poszczególnych metodach identyfikacji) obszar subiektywizmu. Dlatego, obrońca powinien mieć świadomość, iż w

sytuacji, gdy wnioski opinii identyfikacyjnej w dużym stopniu uzależnione są od arbitralnych ocen eksperta, istnieją przesłanki do tego, aby takie subiektywne w dużym stopniu oceny biegłego kwestionować. Pomocne dla celów weryfikacji niekorzystnej dla oskarżonego opinii może być zasięgnięcie „opinii prywatnych” (pozaprocesowych). „Opinie prywatne” mogą być zlecane właśnie w takim celu - po to, aby niezależny od organu procesowego ekspert wypowiedział się, czy jest możliwe wydanie w sprawie opinii zakończonej innymi wnioskami, niż tymi, które podane zostały w opinii formalnie powołanego przez organ procesowy biegłego. Jednak należy skonstatować, iż w polskim systemie prawnym brakuje rozwiązań, które dawałyby obronie dostęp do materiału badawczego (materiału dowodowego, często także odpowiedniego materiału porównawczego) - dlatego zlecenie „opinii prywatnej” nie zawsze będzie możliwe, a jeśli już, to w wielu przypadkach miałaby ona walor jedynie tzw. opinii abstrakcyjnej.

5.5. Aktywność procesowa obrońców i realizowanie „prawa do obrony” przez oskarżonych

Zaobserwowano, iż aktywność obrońców przejawia się przede wszystkim w zadawaniu pytań osobom przesłuchiwanym (świadkom i biegłym) w trakcie rozpraw. Dostrzegalnym sposobem realizacji obowiązków przez obrońców jest również składanie wniosków dowodowych. Oskarżeni natomiast w niewielkim stopniu korzystają z możliwości składania wniosków dowodowych oraz prawa do zadawania pytań przesłuchiwanym osobom (np. w trakcie rozpraw). Realizacja „prawa do obrony” przez oskarżonych polega przede wszystkim na korzystaniu z prawa do złożenia wyjaśnień.

Z badań wynika, iż złożenie wyjaśnień jest znacznie skuteczniejszą metodą obrony przed zarzutem, niż „milczenie”. W tych postępowaniach, w których obrona zmierzała do tego, aby sąd zakwalifikował czyn zarzucany oskarżonemu „łagodniej”, niż uczynił to prokurator w akcie oskarżenia, to wyjaśnienia oskarżonych były tym dowodem, który skłaniał sąd do przyjęcia, że oskarżony działał „bez zamiaru zabójstwa” bądź w „obronie własnej”. W sprawach, w których dążono do uniewinnienia, zwłaszcza w *procesach poszlakowych*, w których oskarżonego obciążały dowody pośrednie, to wyjaśnienia oskarżonych mogły przesądzić o skuteczności obrony. W swoich wyjaśnieniach bowiem oskarżeni mogli ustosunkować się do obciążających ich dowodów, np. wykazywać, że ślady, które „wiązały

ich z miejscem zdarzenia, osobą pokrzywdzoną bądź narzędziem służącym do popełnienia przestępstwa” powstały w innych okolicznościach, niż popełnienie przestępstwa.

5.6. Negatywne zjawiska zaobserwowane w poddanych badaniom sprawach

Dostrzeżonym zjawiskiem, niekorzystnym z punktu widzenia „prawa oskarżonego do obrony”, była niespójność taktyki realizowanej przez obrońcę i oskarżonego. Najjaskrawszym przejawem tej niespójności były zaobserwowane przypadki niezaskarżania przez obrońców wyroków skazujących, pomimo manifestowanej (możliwej do ustalenia na podstawie analizy akt) woli oskarżonych, aby te wyroki zaskarżać. Wskazano, iż tego typu sytuacje stanowią poważne naruszenie praw oskarżonego w procesie, w tym prawa do kontroli odwoławczej wyroku sądu I instancji.

Poważnym problemem dostrzeżonym w poddanych badaniom sprawach było również to, że oskarżony na początkowym etapie postępowania nie miał obrońcy. Z reguły obrońca był wyznaczany „z urzędu”, bądź ustanawiany przez samego podejrzanego (lub inne uprawnione osoby) już po pierwszych czynnościach procesowych z jego udziałem (np. po pierwszym przesłuchaniu w charakterze podejrzanego). W związku z tym podejrzany podczas tych pierwszych czynności nie tylko nie mógł korzystać z pomocy obrońcy, ale również nie miał możliwości rozmowy z obrońcą przed przesłuchaniem, m.in. w celu uzgodnienia z nim przynajmniej podstawowej koncepcji taktyki obrończej. Dlatego należy postulować, aby osoba, która chciałaby skorzystać z „prawa do adwokata”, miała zapewnioną możliwość realizacji tego prawa i to już w chwili, w której potrzeba pomocy prawnej jest konieczna - przed pierwszymi czynnościami z udziałem podejrzanego, ale również wcześniej - zanim te czynności zostaną podjęte. W związku z tym niezbędne wydają się zmiany w przepisach, które regulowałyby kwestie realnego „dostępu do adwokata” (na wczesnym etapie postępowania i w trakcie pierwszych czynności z udziałem podejrzanego).

Zdecydowanie krytycznie oceniono również - zaobserwowaną w sprawach poddanych badaniom aktowym - praktykę „rozpytywania” osób podejrzanych (przyszłych oskarżonych) „na notatkę urzędową” i przesłuchiwanie przed sądem funkcjonariuszy policji na okoliczność „treści notatki”. Uznano, iż taka praktyka stanowi rażący przykład naruszania gwarancji procesowych oskarżonego.

6. Uwagi końcowe

W ostatnim rozdziale referowanej pracy doktorskiej wskazano, że nie wyczerpuje ona w sposób kompleksowy wszelkich zagadnień i problemów związanych z *taktyką obrończą*. W związku z tym podkreślono, iż tematyka *taktyki obrończej* (nie tylko w procesach o zabójstwo) zasługuje na to, aby być przedmiotem dalszych badań i rozważań. Szczególnie ciekawym i ważnym z punktu widzenia praktyki zagadnieniem, wymagającym oddzielnego opracowania, wydaje się być problem „niespójności realizowanej przez oskarżonego i jego obrońcę *taktyki obrończej*.” Uznano, iż warto byłoby podjąć badania nad problematyką współpracy obrońcy z oskarżonym i wyraźnie zdefiniować pojęcie „rażącej niespójności taktyki”, stanowiącej realne zagrożenie dla prawa oskarżonego do obrony formalnej.

Nie mniej istotnym tematem wymagającym dogłębnej analizy jest zakres i sposób realizacji *taktyki obrończej* przez obrońców w trakcie postępowania przygotowawczego. Należy postawić hipotezę, że brak aktywności obrońcy na tym etapie postępowania nie pozostaje bez znaczenia dla sytuacji procesowej oskarżonego.⁶ Uznano, iż warto by poszukiwać odpowiedzi na następujące pytania: czy w procesach, które zakończyły się (prawomocnym) wyrokiem skazującym i w których obrońca działał aktywnie dopiero w trakcie postępowania sądowego, ewentualne działania obrończe prowadzone już na etapie postępowania przygotowawczego mogłyby wpłynąć korzystnie na sytuację oskarżonego; jeżeli tak - to jakie działania powinny zostać podjęte i w jaki sposób (na tym etapie procesu) powinna przebiegać prawidłowo realizowana *taktyka obrończa* i współpraca obrońcy z oskarżonym.

W ostatnim rozdziale pracy doktorskiej zauważono także, iż działania obrończe, podejmowane na etapie postępowania sądowego mogą mieć znaczący (korzystny) wpływ na sytuację oskarżonego, jednak *taktyka obrończa* na tym etapie procesu ma już w dużym stopniu charakter defensywny - akt oskarżenia jest przecież formułowany w oparciu o zgromadzony przez prokuratora (policję) obciążający oskarżonego materiał dowodowy. Obrońca po wniesieniu przez prokuratora aktu oskarżenia do sądu jest zazwyczaj skoncentrowany na kwestionowaniu wartości bądź znaczenia obciążających oskarżonego dowodów. Należy zauważyć, iż prawidłowo realizowana *taktyka obrończa* może przybierać

⁶ Obrońca na początkowym etapie procesu może nie być aktywny z uwagi na fakt, iż wielu obrońców uznaje, że aktywna obrona powinna być prowadzona od momentu, gdy zebrany zostanie już materiał dowodowy (co zazwyczaj oznacza również, że działania realizowane w obronie oskarżonego mają charakter prawie wyłącznie defensywny). Brak obrony formalnej wynikać może jednak również z faktu, iż oskarżony (w trakcie pierwszych czynności z jego udziałem) nie posiada obrońcy - ponieważ obrońca zostaje wyznaczony (ustanowiony) na późniejszym etapie postępowania przygotowawczego.

również postać działań ofensywnych, np. polegać na wprowadzaniu do procesu dowodów „odciążających”.

Pracę doktorską kończy konkluzja, iż celowe wydaje się podejmowanie działań obrończych na najwcześniejszym etapie postępowania - obrońca jest również uprawniony (i zobowiązany) do tego, aby skłaniać organy prowadzące postępowanie przygotowawcze do rozważania, czy istotnie istnieją przesłanki do wniesienia aktu oskarżenia wobec danej osoby. Zauważono również, że należy dążyć do tego, aby działania oskarżonego i obrońcy w trakcie całego postępowania były spójne i komplementarne. Spełnienie tego postulatu jest możliwe jednak tylko wtedy, gdy obrońca będzie ustanawiany na początkowym etapie postępowania oraz gdy obrońca i oskarżony podejmą współpracę.

SPIS TREŚCI:

1.	Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy doktorskiej.....	str. 2
2.	Cel i tezy badawcze	str. 2
3.	Struktura pracy.....	str. 3
4.	Źródła i wykorzystane metody badawcze.....	str. 4
5.	Główne problemy przedstawione w dysertacji oraz wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.....	str.5
5.1.	Ogólne uwagi odnoszące się do realizowanej „taktyki obrończej”	str. 5
5.2.	Zagadnienia związane z występowaniem w procesie „dowodu naukowego”.....	str. 6
5.3.	Znaczenie „dowodu naukowego” w procesie poszlakowym	str. 10
5.4.	Przesłanki skutecznej taktyki obrończej w procesie poszlakowym.....	str. 11
5.5.	Aktywność procesowa obrońców i realizowanie „prawa do obrony” przez oskarżonych.....	str.13
5.6.	Negatywne zjawiska zaobserwowane w poddanych badaniom sprawach.....	str.14
6.	Uwagi końcowe.....	str.15